

Nr 15.

Ankom till riksdagens kansli den 11 april 1940 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om vissa ändringar i lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, samt till lag om ändrad lydelse av 1 § lagen den 12 juni 1925 (nr 183) om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (civilarbetare), dels ock motioner i ämnet m. m.

Genom en den 8 mars 1940 dagteknad proposition, nr 109, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande vid propositionen fogade förslag till

1) Lag

om vissa ändringar i lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

Härigenom förordnas, att §§ 1—8 lagen den 12 juni 1925 om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives:

§ 1.

Värnpliktig, som — — — föreskriver, må,

a) därest hans samvetsbetänkligheter avse allenast tjänstgöring med vapen, fullgöra sin tjänstgöring vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition, samt

b) därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av militär tjänstgöring, i stället för sådan tjänstgöring utföra civilt arbete inom försvarsväsendet eller eljest för statens räkning.

§ 2.

Ansökan om tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöring på sätt i § 1 sägs göres i samband med inskrivningen. Tillstånd meddelas av vederbörande inskrivningsrevision.

För särskilt fall må Konungen, när synnerliga skäl därtill föreligga, meddela tillstånd som i första stycket sägs, oaktat ansökan därom gjorts först efter inskrivningen.

§ 3.

1. Värnpliktig, vilken erhållit tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöring på sätt i § 1 a) angives eller att, enligt vad i § 1 b) sägs, i stället för militär tjänstgöring utföra civilt arbete, är skyldig att under fredstid tjänstgöra ett antal dagar, som i förra fallet med nittio och i senare fallet med etthundra-tjugo dagar överstiger det sammanlagda antalet dagar, varunder tjänstgöring i fredstid enligt § 27 mom. 1 eller 2 värnpliktslagen skolat åligga honom. Tjänstgöringen skall fullgöras i en följd eller i två omgångar.

2. Med stöd av bestämmelserna i § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktslagen äger Konungen till tjänstgöring inkalla värnpliktig, som i mom. 1 här ovan avses.

§ 4.

1. Befinnes tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöringen på sätt i § 1 omförmåles hava grundats på uppenbart vilseledande uppgifter, eller gör den värnpliktige under tjänstgöringen sig skyldig till upprepade allvarligare förseelser i tjänsten, må tillståndet återkallas av den myndighet, som meddelat detsamma.

2. Förklarar värnpliktig, som erhållit tillstånd att fullgöra tjänstgöring på sätt i § 1 sägs, sig icke vidare hysa samvetsbetänkligheter mot tjänstgöringens fullgörande i den ordning, värnpliktslagen föreskriver, skall frågan rörande hans värnpliktsförhållanden hänskjutas till Konungens prövning.

§ 5.

Huruvida och i vad mån värnpliktig må, efter det ändring i hans värnpliktsförhållanden blivit jämlikt denna lag vidtagen, med hänsyn till redan fullgjord tjänstgöring erhålla avkortning i för honom bestämd tjänstgöringstid, därom förordnar Konungen.

§ 6.

Värnpliktig, vilken erhållit tillstånd att fullgöra tjänstgöring på sätt i § 1 b) sägs (civilarbetare), är i fråga om fel och försummelser med avseende å nämnda tjänstgöring underkastad därom i särskild lag givna bestämmelser, där han icke lyder under strafflagen för krigsmakten.

§ 7.

De bestämmelser, som finnas meddelade angående värnpliktigs underhåll och förmåner samt angående understöd i anledning av skada, ådragen under militärtjänstgöring, skola äga motsvarande tillämpning å civilarbetare; dock att penningbidraget till civilarbetare utgår med femtio öre om dagen under hela den i § 3 mom. 1 avsedda tjänstgöringstiden.

§ 8.

Har värnpliktig under i § 3 mom. 1 föreskriven tjänstgöring blivit fälld till straff för olovlig bortovaro av minst ett dygns varaktighet, eller har hans tjänstgöring avbrutits för verkställighet av straffarbete eller omedelbart ådömt

fängelsestraff, skall den tid, under vilken han olovligen varit frånvarande eller hans tjänstgöring sålunda varit avbruten, ej tillgodoräknas honom såsom tjänstgöringstid, där ej Konungen för särskilda fall annorledes förordnar. I vad — — — bestämmer Konungen.

Värnpliktig jämlikt — — — för böter.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling. Efter inskrivningen gjord ansökan om tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöring på sätt i § 1 sägs, vilken avgivits före denna lags ikraftträdande men ännu icke avgjorts, prövas av vederbörande inskrivningsrevision. Beslut, varigenom inskrivningsrevision i nyss avsedda fall meddelat värnpliktig dylikt tillstånd, skall underställas Konungens prövning.

2) Lag

om ändrad lydelse av 1 § lagen den 12 juni 1925 (nr 183) om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (*civilarbetare*).

Häri genom förordnas, att 1 § lagen den 12 juni 1925 om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (*civilarbetare*) skall erhålla följande ändrade lydelse:

1 §.

Denna lag äger tillämpning på värnpliktiga, som erhållit tillstånd att fullgöra dem åliggande värnpliktstjänstgöring genom att i stället för militär tjänstgöring utföra civilt arbete för statens räkning (*civilarbetare*), där de icke jämlikt strafflagen för krigsmakten lyda under sistnämnda lag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehåft dels tre före propositionens avlämnande inom riksdagen väckta motioner, nämligen motionen nr 25 i första kammaren av herr *Velander m. fl.* samt motionerna i andra kammaren nr 56 av herr *Hedlund* i Häste *m. fl.* och nr 82 av herrar *Liedberg* och *Holmgren*, dels ock tre i anledning av propositionen väckta motioner, nämligen motionen nr 171 i första kammaren av herr *Lindblom* ävensom motionerna i andra kammaren nr 221 av herrar *Gustafsson* i Bogla och *Norén* samt nr 222 av herrar *Nilsson* i Norrlångträsk och *Sandberg*.

I motionerna I: 25 och II: 56, vilka äro likalydande, har hemställts, att riksdagen måtte besluta att i § 1 i lagen den 12 juni 1925 om värnpliktiga,

vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, skola utgå orden »eller av annan jämförlig orsak». Den i dessa motioner påyrkade lagändringen skulle innebära, att tillstånd till fullgörande av värnpliktstjänstgöring i den ordning, som angives i nämnda lag, icke vidare skulle kunna grundas på s. k. etiska skäl.

I motionen II: 82 har hemställts, att riksdagen ville besluta att samvetsömna värnpliktiga, samtidigt med att övriga värnpliktiga av samma årsklass inkallas till förstärkt försvarsberedskap eller neutralitetsvakt, inkallas och till en början erhålla en kortare utbildning inom det specialområde, för vilket de avses.

Motionerna I: 171 och II: 222, vilka äro likalydande, utmynna i en hemställan, att riksdagen måtte med ändring av propositionen besluta, att nedanstående delar av den däri föreslagna lagen måtte erhålla följande lydelse:

§ 1.

b) därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av tjänstgöring vid krigsmakten, i stället för sådan tjänstgöring utföra civilt arbete för statens räkning.

§ 2.

Ansökan — — — inskrivningsrevisionen.

För särskilt fall må Konungen meddela tillstånd som i första stycket sägs, oaktat ansökan därom gjorts först efter inskrivningen eller sedan värnplikts-tjänstgöring i fredstid fullgjorts i vanlig ordning.

§ 3.

2. Med stöd av — — — ovan avses.

I fråga om tjänstgöringstidens längd skola i förevarande fall civilarbetare och vapenvägrare likställas med övriga värnpliktiga, såvitt de redan fullgjort värnplikten som samvetsömna med förlängd tjänstgöring.

I motionen II: 221 har yrkats sådan ändring i propositionen, att § 1 får följande lydelse:

§ 1.

Värnpliktig, som — — — föreskriver, må,

a) därest hans samvetsbetänkligheter avse allenast tjänstgöring med vapen, fullgöra sin tjänstgöring vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition, samt

b) därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av militär tjänstgöring i stället för sådan tjänstgöring utföra civilt arbete inom försvarsväsendet, samt

c) därest samvetsbetänkligheterna avse varje slag av tjänstgöring inom försvarsväsendet, utföra civilt arbete för statens räkning utom försvarsväsendet.

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för de av Kungl. Maj:t och motionärerna framlagda förslagen, får utskottet, i den mån redogörelse för dem icke lämnas här nedan, hänvisa till propositionen och motionerna.

Huvudbestämmelserna om samvetsömma värnpliktiga äro givna i lagen den 12 juni 1925 (nr 338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring. Tidigare gällde en provisorisk lag i ämnet av den 21 maj 1920 (nr 303).

De grundläggande bestämmelserna i den nu gällande lagen innehålla följande.

Enligt § 1 må värnpliktig, som på grund av religiös övertygelse eller av annan jämförlig orsak hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnplikts-tjänstgöring i föreskriven ordning, fullgöra sin tjänstgöring på annat sätt, enligt två i lagen angivna alternativ. Avse samvetsbetänkligheterna tjänstgöring med vapen (§ 1 a)), skall tjänstgöringen äga rum vid krigsmakten, men den värnpliktige må icke övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition. Sådana samvetsömma värnpliktiga, s. k. vapenvägrare, fullgöra alltså sin värnplikt i form av vapenfri militärtjänst. Därest åter samvetsbetänkligheterna avse varje tjänstgöring vid krigsmakten (§ 1 b)), må den värnpliktige i stället för sådan tjänstgöring utföra civilt arbete för statens räkning. Samvetsömma av denna kategori benämnas i lagen »civilarbetare».

Tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöringen på angivna sätt meddelas enligt § 2 av vederbörande inskrivningsrevision.

I § 3 givas bestämmelser om längden av den tjänstgöring, som skall åvila de samvetsömma värnpliktiga under fredstid. I detta avseende stadgas, att den samvetsömme är skyldig tjänstgöra ett antal dagar, som ifråga om vapenvägrare med nittio och beträffande civilarbetare med etthundratjugo dagar överstiger det sammanlagda antalet dagar, varunder tjänstgöring i fredstid enligt § 27 mom. 1 eller 2 värnpliktslagen skolat åligga honom. Frågan om tjänstgöringens längd vid krigstillfälle beröres icke i lagen.

Under senare tid har ur olika synpunkter gjorts gällande, att den nuvarande lagstiftningen om samvetsömma värnpliktiga är i behov av omarbetning. Sålunda har *chefen för armén* i skrivelse den 5 maj 1939 gjort framställning om översyn av bestämmelserna om de samvetsömmas tjänstgörings-skyldighet i allmänhet, varjämte från skilda privata sammanslutningar påpekanden gjorts om önskvärdheten av att reglerande bestämmelser utfärdades rörande de samvetsömmas tjänstgöring under krigstid.

I anledning därav har inom försvarsdepartementet utarbetats en preliminär *promemoria med förslag till vissa ändringar i lagen om samvetsömma värnpliktiga*.

Över nämnda promemoria hava infordrade yttranden avgivits av cheferna för försvarsstaben, armén, marinen och flygvapnet, arméförvaltningens civila departement, marin- och flygförvaltningarna samt domänstyrelsen och vattenfallsstyrelsen.

Därefter har frågan om ändrad lagstiftning på ifrågavarande område varit föremål för ytterligare överarbetning inom försvarsdepartementet.

Utskottet kommer i det följande att först redogöra för det i motionerna I: 25 och II: 56 behandlade grundläggande spørsmålet om arten av de samvets-

betänkligheter, som må godtagas såsom skäl för fullgörande av värnplikt i den särskilda ordning, varom nu är fråga. I övrigt ansluter sig den följande redogörelsen till den i propositionen tillämpade uppställningen. Under avsnitten angående de samvetsömma värnpliktigas krigstjänstgöring samt om sättet för civilarbetarnas tjänstgöring kommer utskottet att behandla de frågor, som berörts i motionen II: 82.

A. Samvetsbetänkligheternas art.

I detta avseende må hänvisas till det ovan återgivna yrkandet i *motionerna I: 25 och II: 56*, avseende borttagande av s. k. etiska skäl såsom grund för tjänstgöring som samvetsöm. Samma yrkande har tidigare vid flera tillfällen, senast vid *1937 års riksdag*, varit föremål för prövning. I ämnet väcktes då motionerna I: 171 av herr Velander m. fl. och II: 347 av herr Bagge m. fl. Andra lagutskottet, som behandlade motionerna, framhöll i sitt utlåtande nr 9 bland annat, att sammanlagda antalet beviljade ansökningar från samvetsömma värnpliktiga under de då sistförflutna åren betydligt minskats. Särskilt framträdande vore nedgången av antalet värnpliktiga, som åberopat samvetsbetänkligheter på annan grund än religiös övertygelse. Utskottet fann det icke uteslutet, att den påvisade minskningen av antalet samvetsömma värnpliktiga stode i samband med en genom en kungörelse den 9 januari 1935 företagen skärpning av föreskrifterna om sättet att styrka påstådda samvetsbetänkligheter. Med hänsyn bland annat härtill syntes det utskottet tillrådigt att avbida ytterligare någon tids erfarenhet av utvecklingen på området. Enligt utskottets mening föreläge alltså i varje fall icke för det dåvarande anledning att ingripa med en lagstiftningsåtgärd. I enlighet med utskottets hemställan blevo motionerna av riksdagen avslagna.

Utskottet lämnar här nedan vissa statistiska uppgifter, som kunna vara av intresse i detta sammanhang.

I fråga om antalet värnpliktiga, vilka under åren 1921—1936 beviljats tillstånd att fullgöra tjänstgöring enligt bestämmelserna i § 1 av 1925 års lag, får utskottet sålunda hänvisa till följande tabell:

Å r	Civilarbetare, § 1 b)			Övriga, § 1 a)			S u m m a		Summa
	av religiösa skäl	av etiska skäl	summa	av religiösa skäl	av etiska skäl	summa	av religiösa skäl	av etiska skäl	
1921	151	—	151	344	—	344	495	—	495
1922	152	—	152	259	—	259	411	—	411
1923	210	—	210	189	—	189	399	—	399
1924	245	—	245	149	—	149	394	—	394
1925	178	—	178	46	—	46	224	—	224
1926	283	7	290	99	1	100	382	8	390
1927	264	4	268	61	2	63	325	6	331
1928	407	14	421	61	3	64	468	17	485
1929	378	7	385	56	2	58	434	9	443
1930	446	29	475	53	1	54	499	30	529
1931	429	102	531	53	1	54	482	103	585
1932	449	149	598	39	3	42	488	152	640
1933	540	270	810	36	4	40	576	274	850
1934	489	242	731	44	8	52	533	250	783
1935	452	86	538	44	—	44	496	86	582
1936	322	89	411	43	1	44	365	90	455

För åren 1937—1939 är utskottet i tillfälle att lämna motsvarande uppgifter endast angående civilarbetarna. Dessa uppgifter hava sammanfattats i följande tabell:

Å r	Civilarbetare, § 1 b)		
	av religiösa skäl	av etiska skäl	summa
1937	291	41	332
1938	301	39	340
1939	247	9	256

Att märka är emellertid, att i siffrorna för år 1939 icke ingå de, som *efter* inskrivningen erhållit tillstånd som i lagen avses, samt att ett stort antal ansökningar om sådant tillstånd för närvarande äro beroende på prövning av de tidigast den 21 april sammanträdande inskrivningsrevisionerna.

B. Omfattningen av de samvetsömma värnpliktigas fredstjänstgöring.

I sin förenämnda skrivelse den 5 maj 1939 har chefen för armén erinrat, att bestämmelserna om de samvetsömma värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet (§ 3 i lagen om samvetsömma) avvägs i viss relation till de bestämmelser angående tjänstgöring, som gällde enligt § 27 i 1925 års värnpliktslag. Sedan i fråga om tjänstgöringsskyldigheten åtskilliga förändringar i värnpliktslagen sedermera tillkommit, syntes en revidering av bestämmelserna om de samvetsömma värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet böra motses.

Rörande den utremitterade promemorian och de däröver avgivna yttrandenas innehåll i förevarande hänseende får utskottet hänvisa till sid. 6—9 i propositionen.

Föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, har i propositionen anfört:

Även om det i viss mån teoretiska resonemang, som enligt vad av det sagda framgår ursprungligen legat till grund vid bestämmandet av de samvetsömmas tilläggstjänstgöring, skulle kunna åberopas som skäl för att låta tilläggen röna inverkan av de efter lagens tillkomst genomförda ändringarna i tjänstgöringstiderna för de värnpliktiga, synes det dock ur praktisk synpunkt knappast nödvändigt eller ens önskvärt att så sker. De nu gällande tilläggstiderna, 90 respektive 120 dagar, torde i stort sett vara väl avvägda för sitt praktiska ändamål — att utgöra ett avhållande moment för eventuella simulanter — och någon anledning att nu rubba på dessa tider föreligger enligt min mening icke.

En annan sak är, att frågan om den tjänstgöringstid, som skall tjäna såsom underlag för tilläggen, kan tarva uppmärksamhet i ett par hänseenden.

Sälunda har ifrågasatts, huruvida icke de genom 1936 års värnpliktslag införda landstormsövningarna om 5 dagar för vanliga värnpliktiga i linjetjänst och 12 dagar för studenter och likställda borde medräknas vid underlagets bestämmande. Då emellertid huvuddelen av de samvetsömma är hänförd till ersättningsreserven, vilken icke har att fullgöra landstormsövning,

skulle en sådan regel endast få betydelse för sådana vanliga värnpliktiga, vilka först efter inskrivning och placering i linjetjänst anmälde sig som samvetsömman, ävensom för studenter och likställda; dessa kategorier skulle få sina tjänstgöringstider ökade med 5 respektive 12 dagar. Tillräckliga skäl för en ändring av så ringa räckvidd synas mig icke föreligga, allrahelst som man därvid — av tekniska skäl, på vilka jag här ej ingår — måste göra en åtskillnad mellan olika grupper av studenter.

Vidare kunde det tänkas, att den år 1939 införda beredskapsövningen om 30 dagar (§ 27 mom. 2 a värnpliktslagen) medräknades vid bestämmandet av underlaget för de samvetsömmas tjänstgöringstid. Som emellertid denna övning icke utkräves regelbundet av övriga värnpliktiga utan till sin karaktär är fakultativ, synes mig icke heller i detta avseende skäl föreligga att föreslå någon ändring i de gällande bestämmelserna.

Såsom chefen för armén i sitt yttrande med rätta framhållit, böra de samvetsömmas tjänstgöringstider utmätas även med hänsyn tagen till den fredstjänstgöring som gäller för det stora flertalet av de värnpliktiga, nämligen vanliga värnpliktiga tilldelade infanteriet i linjetjänst. I detta hänseende har emellertid hittills någon egentlig förskjutning ej inträtt sedan 1925. De samvetsömmas sammanlagda tjänstgöring överstiger nämligen nu, liksom fallet var 1925, infanteriets fredstjänstgöring med 90 respektive 120 dagar, därvid dock bortsetts från beredskapsövningen om 30 dagar, vilken, såsom nyss nämnts, icke synes böra beaktas i detta sammanhang. Det av chefen för armén gjorda förslaget att under fredstid uttaga eventuell krigstjänstgöring i förskott finner jag, såsom framgår av den följande redogörelsen, icke böra genomföras.

Av det anförda framgår, att någon anledning till ändring av bestämmelserna om längden av de samvetsömmas värnpliktigas fredstjänstgöring enligt min mening icke för närvarande föreligger.

C. De samvetsömma värnpliktigas krigstjänstgöring.

I fråga om innehållet i promemorian och remissyttrandena härutinnan må hänvisas till redogörelsen å sid. 10—11 i propositionen.

Föredragande departementschefen har i propositionen anfört:

Frågan i vilken omfattning den samvetsömman skall vara skyldig tjänstgöra vid krigstillfälle har, såsom ock angivits i promemorian, lämnats öppen i den nu gällande lagen. Då de samvetsömma torde vara underkastade värnpliktslagens bestämmelser i de fall, då lagen om samvetsömma icke meddelat därifrån avvikande bestämmelser, lär emellertid Konungen äga att med stöd av § 28 mom. 1 och § 36 mom. 2 värnpliktslagen inkalla de samvetsömma till tjänstgöring under de i sagda lagrum stadgade förutsättningarna.

Att, såsom chefen för armén föreslagit, låta de samvetsömma redan under fredstid undergå en förlängning motsvarande eventuell krigstjänstgöring för övriga värnpliktiga synes mig icke böra komma ifråga. Denna lösning vore rent godtycklig och skulle kunna sägas innebära en orättvisa mot de samvetsömma för det fall att någon krigstjänstgöring överhuvud icke skulle bli påkallad. Ej heller kan jag ansluta mig till tanken att på de samvetsömma tillämpa lagen om tjänsteplikt. De samvetsömmas tjänstgöringsskyldighet grundas nämligen på deras värnplikt och för deras inkallelse erfordras ej de rigorösa förutsättningar, som enligt lagen om tjänsteplikt torde krävas.

Överhuvud torde det, enligt vad den verkställda fortsatta utredningen givit vid handen, stöta på svårigheter att för de samvetsömmas krigstjänstgöring utfinna någon annan och lämpligare norm än den allmänna i § 28 mom. 1 och § 36 mom. 2 värnpliktslagen angivna.

Uppmärksammas bör, att de samvetsömma i likhet med övriga värnpliktiga må inkallas till tjänstgöring enligt sagda lagrum allenast i den mån och för den tid behov därav föreligger. Därest deras tjänstgöring ordnas på sätt i det följande föreslås, torde emellertid under mobilisering och förstärkt försvarsberedskap föreliggande behov av arbetskraft för olika ändamål kunna på ett lämpligt sätt fyllas genom inkallande av samvetsömma till tjänstgöring. Någon anledning att under nämnda förhållanden låta inkallelserna för de samvetsömmas del bliva av kortare varaktighet än för värnpliktiga i gemen torde därför icke föreligga. Snarare torde ofta motsatsen kunna vara motiverad av omständigheterna.

På grund av det anförda förordar jag, att den ordning bibehålles, som enligt vad ovan sagts för närvarande torde gälla, nämligen att Konungen med stöd av § 28 mom. 1 och § 36 mom. 2 värnpliktslagen äger inkalla de samvetsömma värnpliktiga till tjänstgöring. Till undanröjande av tvekan om bestämmelsernas tillämplighet synes erinran härom böra göras i ett till § 3 i lagen om samvetsömma fogat nytt moment.

Såsom ovan anmärkts har i *motionen II: 82* hemställts, att riksdagen ville besluta, att samvetsömma värnpliktiga måtte inkallas till tjänstgöring samtidigt med att övriga värnpliktiga av samma årsklass inkallas till förstärkt försvarsberedskap eller neutralitetsvakt.

Här må även erinras om det i *motionerna I: 171* och *II: 222* framställda yrkandet om ett tillägg till det i propositionen föreslagna mom. 2 i § 3.

D. Sättet för civilarbetarnas tjänstgöring.

Enligt § 1 b) i lagen om samvetsömma skola civilarbetarna utföra »civilt arbete för statens räkning». Av lagrummets lydelse i övrigt framgår, att arbetet skall äga rum utom försvarsväsendet.

Vid framläggandet av propositionen rörande 1920 års lagstiftning om samvetsömma uttalade föredragande departementschefen, att den bästa lösningen av spörsmålet om de samvetsömmas krigstjänstgöring syntes vara, att i lagen icke gjordes någon uttrycklig åtskillnad mellan fredstid och krigstid. Meddelat tillstånd, varom här vore fråga, borde sålunda gälla tills vidare även efter ett krigsutbrott. På vad sätt dessa värnpliktiga under krigstid skulle tagas i anspråk för statens behov, syntes då bliva föremål för statsmakternas särskilda prövning.

Såsom framgår av lagens avfattning och det nyss återgivna uttalandet, gäller meddelat samvetsömhettstillstånd enligt § 1 i lagen tills vidare även under krigstid.

I praktiken hava civilarbetarna fördelats till tjänstgöring huvudsakligen på domänstyrelsens, riksantikvarieämbetets och vattenfallsstyrelsens verksamhetsområden. Hos domänstyrelsen hava de framförallt sysselsatts med dikningsföretag och hos riksantikvarieämbetet med utgrävningar. Arbetet hos vattenfallsstyrelsen har mestadels bestått i reparationer å kraftledningarna och dylikt.

Beträffande innehållet i promemorian och remissyttrandena må hänvisas till sid. 12—14 i propositionen.

Föredragande departementschefen har i propositionen uttalat följande:

Då det ur statens synpunkt måste vara ett i högsta grad framträdande intresse, att tillgängliga arbetskrafter vid krigstillfälle kunna insättas där de bäst behövas, synes det erforderligt, att civilarbetarnas tjänstgöringsområde i ett sådant läge utvidgas i möjligaste mån. Uppenbart är vidare, att försvarsväsendet i krig har behov av civil arbetskraft i mycket avsevärd omfattning. Till följd av sin organisation torde också försvarsväsendet rent allmänt sett vara mera ägnat än civila verk att emottaga arbetare av ifrågasvarande slag, vilka komma från spridda orter och för vilka alltså förläggning och utspisning måste anordnas.

De betänkligheter, som chefen för armén i detta avseende framfört, synas icke vara härande. Att de samvetsömna värnpliktigas tjänstgöring inom försvarsväsendets område skulle medföra behov att i krigstid avdela stridande styrkor till deras skyddande är en uppfattning, till vilken jag icke kan ansluta mig. De samvetsömna intaga ju i detta hänseende icke annan ställning än de stora skaror av andra civila personer vilka jämväl i krigstid och kanske framför allt då äro i arbete vid försvarsväsendet. I fråga om förslaget att å de samvetsömna tillämpa lagen om tjänsteplikt har jag redan i det föregående uttalat, att jag icke kan ansluta mig till detsamma.

Såsom exempel på lämpligt civilt arbete för de samvetsömna inom försvarsväsendet må utöver de i promemorian anförda nämnas arbeten å flygfält ävensom vissa fortifikatoriska arbeten. Civilarbetarna böra, såsom framhållits i promemorian, vara befriade från skyldighet att bära militär tjänstedräkt.

Den sinnesriktning hos de samvetsömna, som ansetts förhindra dem att överhuvud verka inom försvarsväsendet — och som godtagits i den nu gällande lagen — synes i ett för samhället brydsamt läge icke böra tillmätas den betydelse, att andra hänsyn måste helt vika. Det torde icke vara obilligt att av här ifrågasvarande samvetsömna kräva den eftergiften, att de under rådande förhållanden ställa sig till förfogande även för civilt arbete inom försvarsväsendet, då behov av deras arbetskraft där förefinnes.

På sätt av den föregående redogörelsen framgår hävdas i den utremitterade promemorian, att därest civilarbetarnas krigstjänstgöring på föreslaget sätt utvidgas till att omfatta även försvarsväsendet, skäl saknas för att uppehålla en annan princip i fråga om fredstjänstgöringen. Till vad i detta hänseende i promemorian anförts kan jag helt ansluta mig.

Jag föreslår sålunda den ändring i § 1 i lagen om samvetsömna, att civilarbetarnas tjänstgöring under såväl krig som fred utvidgas till att omfatta jämväl civilt arbete inom försvarsväsendet.

I den under nästföregående avsnitt behandlade *motionen II:82* har hemställts även att de samvetsömna värnpliktiga, som enligt motionärernas mening borde inkallas i samband med inkallelser till förstärkt försvarsberedskap eller neutralitetsvakt, till en början skulle erhålla en kortare utbildning inom det specialområde, för vilket de avsåges. I motiveringen till *motionen* har framhållits, att de samvetsömna borde kunna användas vid förstoring av kringdrivande minor. På grund av de risker, dessa medförde för sjöfarten, vore deras undanröjande enligt motionärernas mening ett humanitärt önskemål.

I förevarande sammanhang må även hänvisas *dels* till det förutnämnda yrkandet i *motionerna I:171* och *II:222* avseende § 1, vilket innebär ett bibehållande av den nuvarande ordningen i fråga om sättet för civilarbetarnas tjänstgöring, *dels ock* till ovan återgivna yrkande i *motionen II:221*, syftande

till införande av tre kategorier samvetsömma med avseende å sättet för tjänstgöringen.

E. Beviljande av samvetsömhettstillstånd efter inskrivningen.

I lagen om samvetsömma förutsättes, att tillstånd som där avses i regel meddelas i samband med den värnpliktiges inskrivning. Emellertid har det särskilt på senare tid visat sig, att ansökningar om dylikt tillstånd i avsevärd utsträckning inkomma även efter inskrivningen. Olägenheten härav har från olika håll påpekats.

En redogörelse för vad promemorian och remissyttrandena om detta spörsmål innehålla återfinnes å sid. 15—17 i propositionen.

Föredragande departementschefen har härom yttrat:

För min del är jag helt ense med de militära myndigheterna därutinnan, att åtgärder måste vidtagas i syfte att förebygga missbruk av den nu föreliggande möjligheten att även efter inskrivning som vanlig värnpliktig göra anmälan om samvetsömhett. Att härvid, såsom chefen för armén föreslagit, borttaga varje möjlighet att erhålla tillstånd efter inskrivningen synes emellertid icke vara principiellt befogat.

I ändamål att ernå snabbare prövning av ifrågavarande ärenden har i promemorian ifrågasatts, antingen att inskrivningsrevisionen i mån av behov skulle hålla särskilda sammanträden eller att densamma i en förenklad gestalt skulle taga löpande befattning med ärenden, som inkomma mellan de sedvanliga årssammanträdena. Vad den första utvägen angår, synes den innebära alltför stor omgång för att lämpligen böra anlitas. Dessutom skulle på sätt chefen för armén anför t ett avsevärt antal ändringar i inskrivningsförordningen m. fl. bestämmelser bliva följden av ett sådant arrangemang, något som helst bör undvikas. Att å andra sidan införa en löpande inskrivningsrevision av förenklad sammansättning eller att, såsom chefen för armén ifrågasatt, anknyta prövningen till militärområdesorganisationen möter även betänkligheter med hänsyn till önskemålet om bästa garanti för allsidig och enhetlig prövning av ärendena.

Såsom chefen för armén med fog framhåller, äro ifrågavarande ärenden av allvarlig innebörd för staten. Detta gäller i särskilt hög grad de fall, då den värnpliktige redan helt eller delvis genomgått militär utbildning. Med hänsyn härtill och till vad ovan anförts har jag kommit till den uppfattningen, att dessa ärenden böra ankomma på Kungl. Maj:ts prövning. Härigenom ernås syftet, att prövningen kan ske utan tidsutdräkt, och vidare tillkommer såsom ett enligt min mening avgörande skäl för denna lösning, att ärendena genom att läggas under Kungl. Maj:t kunna bliva föremål för ett enhetligt bedömande. Vid genomförandet av en lagändring av den föreslagna innebörden lär den i tillämpningsförordningen till lagen om samvetsömma intagna föreskriften, att den som anhållit om samvetsömhettstillstånd i allmänhet skall hemförlovas från tjänstgöring, böra utgå. Under den korta tid som åtgår för erhållande av Kungl. Maj:ts beslut bör den värnpliktige kunna kvarhållas i tjänst.

Såsom huvudregel torde med hänsyn till det anförda böra fastslås, att ansökan om tillstånd skall göras i samband med inskrivningen; sådan ansökan bör liksom för närvarande prövas av inskrivningsrevisionen. Prövning av ansökan, som ingives efter inskrivningen, bör däremot ankomma på Kungl. Maj:t. Då man ur statsnyttans synpunkt enligt min mening måste uppställa som norm, att övergång till samvetsömhett efter inskrivningen endast skall få äga rum, då den värnpliktige visar synnerligt fog för sin framställning,

torde det böra stadgas, att sådant tillstånd må lämnas endast för särskilt fall och då synnerliga skäl föreligga.

På grund av vad sålunda anförts torde § 2 i lagen om samvetsömna böra erhålla ändrad lydelse av angivna innebörd.

I *motionerna I:171* och *II:222* har påyrkats borttagande ur § 2 andra stycket i Kungl. Maj:ts förslag av orden »när synnerliga skäl därtill äro» samt vidtagande av en annan jämkning i samma stycke.

F. Vissa detaljspörsmål rörande lagen om samvetsömna värnpliktiga.

Under denna rubrik har i propositionen behandlats spörsmål om smärre ändringar i lagen om samvetsömna värnpliktiga, delvis konsekvenser av förut behandlade ändringsförslag. För närmare upplysningar om dessa detaljfrågor får utskottet hänvisa till sid. 18—19 i propositionen.

G. Viss ändring i lagen om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (civilarbetare).

De samvetsömna värnpliktiga, vilka jämlikt § 1 b) i lagen om samvetsömna erhållit tillstånd att fullgöra sin värnpliktstjänstgöring genom att i stället för tjänstgöring vid krigsmakten utföra civilt arbete för statens räkning (civilarbetarna), äro enligt nu gällande lagstiftning i fråga om fel och försummelse med avseende å denna tjänstgöring underkastade särskild lag, lagen den 12 juni 1925 (nr 183) om straff för förbrytelser i tjänsten av vissa värnpliktiga (civilarbetare).

Föredragande departementschefen har härom yttrat:

I det föregående har föreslagits den ändring i lagen om samvetsömna, att civilarbetarna skola vara skyldiga att utföra civilt arbete även inom försvarsväsendet.

Efter genomförandet av nämnda lagändring torde civilarbetarna, i fall då deras tjänstgöring äger rum inom försvarsväsendet, jämlikt bestämmelserna i strafflagen om krigsmakten i allmänhet komma att lyda under sistnämnda lag.

Möjligen kunde det med hänsyn till civilarbetarnas särskilda ställning i samvetsömhetsfrågan anses påkallat, att de, även då deras tjänstgöring äger rum inom försvarsväsendet, ställdes utanför strafflagen för krigsmakten; i så fall erfordrades ändring av 1 § 3:o i nämnda lag. Emellertid måste beaktas, att civilarbetarna under tjänstgöring inom försvarsväsendet ofta torde komma att stå under militär arbetsledning och bliva förlagda i militära förläggningar. Det synes därför av disciplinära skäl vara erforderligt, att de underkastas de för militära förhållanden avpassade straffbestämmelserna i strafflagen för krigsmakten. Att civila arbetare vid försvarsväsendet lyda under strafflagen för krigsmakten är för övrigt ingen nyhet utan förekommer redan nu (jfr 1 § 4:o nämnda lag).

Med hänsyn till det anförda finner jag någon ändring av strafflagen för krigsmakten i angivna syfte icke böra äga rum. Däremot torde den föreslagna ändringen av § 1 b) i lagen om samvetsömna böra medföra en ändring i den särskilda lagen om straff för förbrytelser i tjänsten av civilarbetare av innebörd, att sistnämnda lag äger tillämpning å civilarbetarna allenast i fall då dessa icke lyda under strafflagen för krigsmakten.

Med hänsyn till civilarbetarnas ändrade tjänstgöring torde vidare orden »tjänstgöring vid krigsmakten» i 1 § av den särskilda strafflagen böra utbytas mot »militär tjänstgöring».

Frågan om arten av de samvetsbetänkligheter, som må godtagas såsom skäl för fullgörande av värnplikt i den särskilda ordning, varom stadgas i lagen om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, har vid upprepade tillfällen varit föremål för riksdagens behandling. Spörsmålet har nu ånyo upptagits i de före propositionens avlämnande väckta motionerna I: 25 och II: 56. Enligt utskottets mening är det avgörande momentet vid bedömandet av ansökningar enligt nämnda lag, att man kan skilja fall, då samvetsbetänkligheterna grunda sig på en ärlig och varaktig övertygelse, från fall av annan art. Det framstår för utskottet såsom principiellt riktigare att göra denna skillnad än att draga en gräns mellan samvetsbetänkligheter grundade på religiösa och sådana som grundas på etiska skäl. Yrkandena om borttagande av bestämmelserna om rätt att åberopa samvetsbetänkligheter av sistnämnda art torde emellertid stå i samband med att det i förra fallet ofta är lättare att bilda sig en tillförlitlig uppfattning om halten av de åberopade skälen. De i propositionen föreslagna nya bestämmelserna åsyfta bland annat att på andra sätt än det i nyssnämnda motioner föreslagna kringskära möjligheten att missbruka lagen och torde vara väl ägnade att fylla detta ändamål. Med hänsyn till det anförda finner utskottet ej skäl att tillstyrka berörda motioner.

I likhet med föredragande departementschefen anser utskottet, att det icke för närvarande föreligger anledning till ändring av bestämmelserna om längden av de samvetsömma värnpliktigas *fredstjänstgöring*. Vad angår frågan om deras *krigstjänstgöring* ansluter sig utskottet för sin del till förslaget om förtydligande av lagen därhän, att Kungl. Maj:ts rätt att med stöd av bestämmelserna i § 28 mom. 1 eller § 36 mom. 2 värnpliktslagen till tjänstgöring inkalla även samvetsömma värnpliktiga kommer till klart uttryck. I sistnämnda lagrum stadgas om inkallelser av värnpliktiga, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest kräver det. Sådana inkallelser må äga rum endast i den mån och för den tid behov därav föreligger. I likhet med föredragande departementschefen anser utskottet anledning saknas att låta inkallelserna för de samvetsömmas del bliva av kortare varaktighet än för värnpliktiga i gemen. Departementschefen har vidare uttalat, att det snarare torde förhålla sig så, att motsatsen ofta kan vara motiverad av omständigheterna. Gentemot detta uttalande står yrkandet i motionerna I: 171 och II: 222 om uttryckligt stadgande i § 3 mom. 2, att i fråga om krigstjänstgöringens längd de samvetsömma skola likställas med övriga värnpliktiga, såvitt de redan fullgjort fredstjänstgöring med den för samvetsömma stadgade förlängningen. I betraktande av att inkallelser till krigstjänstgöring kunna drabba värnpliktiga i allmänhet synnerligen ojämnt beroende på omständigheterna i de särskilda fallen, synes det utskottet icke vara lämpligt att i lagtexten införa en bestämmelse av angivna innebörd. Utskottet vill emellertid uttala, att i fall av den i nämnda motioner avsedda arten en förlängning jämväl av krigstjänstgöringen som regel icke bör kunna grundas därå, att den värnpliktige är samvetsöm.

Genom utskottets ställningstagande till Kungl. Maj:ts förslag rörande de samvetsömmas krigstjänstgöring har tillika det i motionen II: 82 framställda yrkandet till en del vunnit beaktande.

I fråga om sättet för civilarbetarnas tjänstgöring ansluter sig utskottet till Kungl. Maj:ts förslag och kan således icke tillstyrka de därifrån avvikande förslag härutinnan, som framkommit i motionerna I: 171 samt II: 82, II: 221 och II: 222. Enligt Kungl. Maj:ts förslag skall tjänstgöring för civilarbetare kunna ifrågakomma såväl inom som utom försvarsväsendet, ehuru valrätt icke tillkommer den samvetsömme. Utskottet förutsätter emellertid, att i den mån man utan eftersättande av det allmännas intressen kan inom ramen av den i propositionen föreslagna bestämmelsen i § 1 taga hänsyn till samvetsbetänkligheter riktade mot försvarsväsendet som sådant, så ock sker.

I propositionen har föreslagits ett tillägg till § 2 av innebörd, att Kungl. Maj:t för särskilt fall må, när synnerliga skäl därtill föreligga, meddela tillstånd att fullgöra värnplikstjänstgöring som samvetsöm, oaktat ansökan därom gjorts först efter inskrivningen. I motionerna I: 171 och II: 222 har yrkats, att orden »när synnerliga skäl därtill föreligga» skulle såsom obehövligen utgå ur lagtexten. Enligt utskottets mening äro dessa ord ägnade att starkt understryka kravet på en särskilt kritisk granskning av hithörande fall. Å ena sidan måste hänsyn tagas till det allmännas intressen, i synnerhet om den värnpliktige redan helt eller delvis undergått militär utbildning. Å andra sidan kan det icke vara utan betydelse för bedömandet, om övergången till samvetsömhet ägt rum, sedan risk för landets indragande i en väpnad konflikt redan inträtt. Utskottet förordar sålunda på denna punkt Kungl. Maj:ts förslag.

I de hänseenden, som här ej särskilt berörts, har utskottet ej funnit skäl göra någon erinran mot de i propositionen framlagda lagförslagen.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

A. att förevarande proposition måtte bifallas av riksdagen; samt

B. att motionerna I: 25, I: 171, II: 56, II: 82, II: 221 och II: 222, i den mån de icke blivit besvarade genom vad utskottet under A. hemställt, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 11 april 1940.

På andra lagutskottet vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Norman*, *Linder**) , *Tamm**) , *Löfvander*, *Sten*, *Näslund*, *Ekströmer**) och *Nils Elowsson*;

från andra kammaren: herrar *Hage*, *Pettersson* i *Hällbacken*, *Hallagård*, *Molander*, *Sandström*, *Hansson* i *Örebro**) och *Barnekow**) samt fröken *Ebon Andersson*.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Sandström*, vilken ansett, att utskottet bort, med tillstyrkande av motionerna I: 25 och II: 56, föreslå att orden »eller av annan jämförlig orsak» skola utgå ur § 1 i lagen om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.
